

**КОНСТРУЮВАННЯ ЗНАЧЕННЯ
ДИНАМІЧНИХ ПРЕДИКАТІВ У ДИСКУРСІ
(на матеріалі англомовних текстів з авіабудування)**

В.Л. Носолевська (Харків)

У статті пропонується визначення поняття предиката як когнітивної категорії, описані характеристики динамічних предикатів. Виділені чинники, що впливають на значення предиката у реченні. З позицій когнітивного підходу визначені шляхи конструювання значення предиката, притаманні англомовним текстам з авіабудування, проілюстрований вплив вищо-часових форм, аргументного набору та інших контекстуальних чинників на значення предиката.

Ключові слова: динамічний предикат, дієслово, когнітивний підхід, конструювання.

Носолевская В.Л. Конструирование значения динамических предикатов в дискурсе (на материале англоязычных текстов по авиастроению). В статье предлагается определение понятия предиката как когнитивной категории, описаны характеристики динамических предикатов. Выделены факторы, которые влияют на значение предиката в предложении. С позиций когнитивного подхода определены пути конструирования значения предиката, характерные для англоязычных текстов по авиастроению, проиллюстрировано влияние вищо-временных форм, аргументного набора и других контекстуальных факторов на значение предиката.

Ключевые слова: глагол, динамический предикат, когнитивный подход, конструирование.

Nosolevska V.L. Construal of the dynamic predicates meaning in discourse (in English texts on aircraft building). The article suggests a definition of the notion of the predicate as a cognitive category, describes characteristics of dynamic predicates. It defines factors that influence the meaning of the predicate in a sentence. The ways of predicate meaning construal in English texts on aircraft building are defined within the framework of cognitive linguistics, the influence of tense and aspect, a set of arguments and other contextual factors on predicate meaning is illustrated in the article.

Key words: cognitive approach, construal, dynamic predicate, verb.

Об'єктом дослідження, результати якого представлені у поданій статті, є предикати, що функціонують в англомовних текстах з авіабудування, а предметом – когнітивний механізм конструювання значення предикатів у реченні. Мета полягає у з'ясуванні особливостей перекатегоризації дієслівної лексеми у реченні, тобто конструювання значення динамічного предикату. Актуальність порушеної проблематики зумовлена її належністю до річища когнітивної лінгвістики, де лишаються не до кінця вирішеними проблеми утворення когнітивних структур та їх співвідношення з одиницями і структурами мови.

Поняття предиката є досить складним і воно неодноразово змінювало свій зміст, будучи застосованим у дослідженнях мовних явищ з позицій різних підходів. У зв'язку з цим утворилася ціла низка значень цього терміна: у **логіко-лінгвістичній** парадигмі він застосовується на позначення пропозиційної функції (предикатної функції, функтора, релятора) з аргументами, у якості яких виступають предметні змінні (терми, актанти, реляти, предикандуми) [3; 2; 12]; у **денотативній (референтній)** концепції речення – центрального компонента семантичної структури речення, який відображає відношення або властивість

[1, с. 24–26]; згідно **функціонально-комунікативного** підходу – частини структурної схеми речення як синтаксичної одиниці його опису [9, с. 84].

Функціонально-комунікативний підхід тісно пов'язаний з **когнітивним** підходом до вивчення явищ мови, який базується на положенні, що в основі мови лежить система знань про світ, котра формується у свідомості людини в результаті її пізнавальної діяльності. При розгляді предиката з позицій когнітивного підходу у фокусі уваги опиняється те, що він передає знання не лише про конкретну подію, але й її структуру, типи її учасників, а також можливі способи її синтаксичної репрезентації. Він також відіграє головну роль у реалізації предикативної функції речення, інтегруючи у своєму значенні категоріальний смисл усього речення-висловлення [5, с. 16–17].

Процес формування смислу, що передається будь-якою мовною одиницею у висловленні, є інтеграційним і багатофакторним. Це положення всесторонньо аргументується в рамках **функціонально-семіологічного** напрямку, який застосовується у дослідженні когнітивних аспектів семантики одиниць мови. У світлі положень цього підходу важливим є те, що предикат виконує в реченні категоризуючу функцію, називаючи відповідне поняття чи категорію [4, с. 2]. Категоризація розглядається у рамках статичного та динамічного підходів. У першому випадку вона націлена на членування реальності на категорії, що зберігаються у пам'яті людини та відображається у лексико-семантичних групах дієслів. У другому випадку її зміст виявляється у граматичній класифікації слів з урахуванням особливостей їх функціонування у мові. У результаті цього категоризація реальних об'єктів і подій відображає відповідну категоризацію семіотичних одиниць, застосованих для їх вираження у реченні, та базується на ній [5, с. 6–7]. Речення виражає акт категоризації позначуваної дієсловом події, а тому категоріальне значення дієслова є тією граматичною ознакою, яка належить усьому реченню, і може бути об'єктивоване за допомогою різних його елементів та їх зв'язків з дієсловом [там само, с. 16].

Найтиповішим представником предиката є дієслово, адже саме дієслово є мовним знаком, що позначає процес. Ми визначаємо останній згідно з положеннями когнітивної граматики Р. Ленекера як профільоване дієсловом відношення між актантами, яке характеризується наявністю позитивного темпорального профілю (positive temporal profile) [15, с. 244]. Це означає, що час, який необхідний суб'єкту на відслідковування етапів розвитку явища, повинен бути більшим нуля, а поетапний розгляд має виконуватися шляхом послідовного сканування (sequential scanning), яке є моделлю когнітивної обробки інформації, яка полягає у послідовному розгляді етапів ситуації, розташованих один за одним на часовій осі [там само]. Профілем (profile) є та частина концептуальної бази (усього об'єму інформації, об'єктивованої знаком), котра формує саме значення даного знака. Кілька мовних виразів можуть активувати одну й ту саму концептуальну базу, проте мати різні профілі [7, с. 67].

Опис мовних явищ у термінах когнітивної лінгвістики дозволяє значно розширити розуміння поняття предиката, розглядаючи його не лише як центральний компонент семантичної структури речення, але й як спосіб опису дійсності, як сполучну ланку між концептуальною сутністю і її знаковим відображенням.

Підведемо підсумок вищезазначеного та дамо визначення поняттю предиката з когнітивних позицій (див. рис. 1). Застосування поняття «предиката» при розгляді мовних явищ з позицій різних підходів різниться за ступенем абстрактності. **Предикат** як когнітивна категорія профілює відношення або процес та є частиною пропозиції, яка відображає реальний стан справ [16, с. 111]. Таким чином, предикат не визначається онтологічно, адже він не становить частину реальності, а лише її відображення. Це значить, що реальна динамічна або статична ситуації не обов'язково виражаються динамічним та статичним предикатом відповідно, а предикат може бути вираженим не лише дієсловом, а й іншими частинами мови [там само, с. 114]. Поняття предиката як центрального елемента пропозиції існує на найбільш абстрактному рівні.

Рівень розгляду явищ	Кореляти поняття предиката на різних рівнях		Кореляти понять предиката з урахуванням рівня розгляду
Відображення ситуації дійсності	Відношення/процес		
Пропозиція	Предикат (з актантами)	=	Семантичний предикат
Структурна схема речення	Дієслівна функція	=	Синтаксичний предикат (Пропозиціональна функція)
Речення	Дієслово	=	Присудок (разом з доповненнями та обставинами)
Логічний рівень	Предикатор	=	Логічний предикат

Рис. 1. Система корелятивів поняття предиката

Розгляд мовного виразу «схематично», у відриві від його значення, для виокремлення його компонентів спирається на поняття логічного предиката (предикатора), а предикат є мовним втіленням логічного предиката [12]. Логічний предикат винесений «нижче» рівня речення для зручності, адже застосовується для схематизації понять навіть у когнітивному підході. Знакове оформлення мовного виразу відбувається лексико-граматичними засобами, тому смисловим аналогом присудка (у нашому випадку вираженого дієсловом у реченні) є предикат. Дієслівна функція протиставляється дієслівній лексемі і містить у собі не лише опис самого предиката, але і опис суб'єкта і об'єктів. Дієслівне слово, у свою чергу, представляється деякою семантичною ознакою з «місцями» для імен, тобто основою для предиката, а тому і основою для структурної схеми речення, яку і оформляє даний предикат [11, с. 119]. Тому ступінь абстрактності понять-корелятивів предиката збільшується у напрямку від форми (дієслова) до змісту (предиката). Такий напрямок є природнім, адже згідно з постулатами когнітивно-дискурсивної парадигми, концептуальний аналіз, спрямований на встановлення концептуальної структури, що стоїть за мовною формою, є завершальним етапом опису семантики мовної форми на більш абстрактних рівнях її буття [10, с. 49, 51].

Основою значення предиката є дієслово як присудок речення. Семантика самої дієслівної лексе-

ми визначає можливий аргументний набір речення, проте конкретний вибір лексеми і кількості аргументів здійснюється концептуалізатором для відображення ситуації дійсності. Тому, аналізуючи значення предиката, потрібно брати до уваги такі чинники:

- 1) семантику дієслівної лексеми;
- 2) властивості його актантів;
- 3) структуру речення-висловлення та найближчий лінгвістичний контекст, тобто контекст речення-висловлення, яке об'єднує значення і форми одиниць, що входять в нього [6, с. 5].

Повне речення складається з дієслова з його аргументами та профілює процес, який описується у реченні [14, с. 360–361], також складником його значення є ґрунт. Термін «ґрунт» (ground) (переклад С.А. Жаботинської [7]) застосовується у когнітивній лінгвістиці на позначення мовленнєвої події (speech event), яка містить такі складники, як учасники, їх взаємодія та обставини (а саме, час і місце). Ґрунтування речення (clausal grounding) розміщує профільоване відношення у часі та просторі в залежності від сприйняття реальності мовцем. Ґрунтування встановлює зв'язок між комунікантами, а також зміст речення з фінітним дієсловом-присудком [14, с. 259]. Цей компонент значення речення відносимо до контекстуального рівня.

Для визначення семантики дієслівної лексеми застосовується прототипний принцип. Згідно з теорією прототипів, у синхронії первинним є найбільш

«висвітлене» (salient) значення. Воно першим приходиться на думку, частіше за все реалізується у мові, а також є базовим для пояснення інших значень [8, с. 364]. Словникове визначення дієслова забезпечує інформацію про його очікувані актанти. Позиції актантів можуть бути заповнені одиницями, які не повністю відповідають базовій семантиці дієслова, чим провокують утворення непрототипного значення. Така зміна значення базується на операціях, що застосовуються для опису особливостей семантичного словотвору, які включають метафору, метонімію, аналогію, розширення або звуження значення [там само, с. 364]. Проте при розгляді мовного знака у контексті мова йде про динамічну функцію мозку людини – **конструювання** як опис події чи ситуації, що осмислюється, on-line. Створення дійсно нових форм трапляється рідко, тому ця функція зазвичай полягає у «**виборі** певних форм із числа готових», оскільки кожний індивід переслідує власні цілі та відображає ситуацію у свій власний спосіб [10, с. 73–74]. Прототипне дієслово профілює взаємодію агенса та пацієнса, виражених суб'єктом та об'єктом дієслова. Інші типи речень (а відповідно і предикатів) утворюються шляхом відхилення від типової моделі [14, с. 357–358]. Дієслівна лексема у поєднанні з аргументами, а також із іншими елементами (наприклад, обставинами часу або місця) утворюють структуру вищого рівня, тобто речення, у якому загальне значення дієслова конкретизується. Такі елементи (grounding elements) встановлюють зв'язок між ґрунтом та профільованим процесом. Таким чином, дієслівна лексема у реченні утворює предикат [там само, с. 265], а тому предикати розглядаються у зв'язку із семантичним значенням лексеми.

Ми досліджуємо динамічні предикати в англійських текстах з авіабудування і «рухаємося» по описаній вище схемі концептуального аналізу (від лексеми до відображеної ситуації), а тому спираємося на положення про те, що значення дієслівної лексеми слугує основою для побудови предиката як когнітивної сутності через застосування певних механізмів перекатегоризації (зміни

вихідного значення [4, с. 45]) та з участю концептуалізатора, котрий конструює подію чи ситуацію.

Дієслівні лексеми розділяються на два базові підкласи: перфективні та неперфективні, що також співпадає з їх класифікацією на статичні та динамічні [15, с. 147]. Перші відрізняються від других деякими ознаками: вони характеризуються тим, що вільно вживаються у формі *Progressive* [14, с. 256], оскільки включають сему «динамічність». Крім того, ситуації, що ними описуються, є гетерогенними, тобто складаються з набору послідовних станів, якихось етапів, що відрізняються один від одного [там само]. Далі, динамічні предикати характеризуються граничністю (boundedness), тобто профільований процес має межу (початок / кінець), яка входить в безпосередню сферу дії самої предикації (immediate temporal scope), що можливо лише при наявності скінченної кількості складових етапів [14, с. 148]. Наприклад, *to revolve, to transfer, to trail, to race* є динамічними, а *to sit* – статичним, адже не є гетерогенним. Проілюструємо механізм уточнення семантики дієслівної лексеми у предикаті.

(1) *When a lead-acid battery is sitting dormant (no current flow), each cell has an open-circuit voltage of approximately 2.2 volts* (AAS, с. 19).

У прикладі (1) дієслівна лексема *to sit* не набуває динамічності, хоч застосовується у формі *Progressive*, у якій зазвичай вживаються динамічні предикати. Закінчення дієслова *-ing* встановлює безпосередню сферу дії предикації лише на її частину, виключаючи з поля зору її початковий та кінцевий етапи. Таким чином, функція форми *Progressive* полягає у конструюванні будь-якої ситуації статично [14, с. 155]. Так граматичні конструкції виступають засобом перекатегоризації базового значення дієслова. Видо-часові форми грають роль ракурсу, під яким ситуація спостерігається. Неначе об'єктив фотокамери, вони спроможні «дивитися» на ситуацію загалом (*Simple Present*) або «дуже наблизитися» до неї, розглядаючи лише її протікання і залишаючи поза увагою її межі (*Progressive*). При «видаленні» границь ситуації, описаної динамічним предикатом, відбувається перекатегориза-

ція значення предиката, тобто зміна його базового значення. До форм, які не стирають границі, а лише можуть їх встановити, відносяться *Past Tense*, *Perfect*, модальні дієслова. Розглянемо більше прикладів.

(2) *Electrons, which are the negative charge of electricity, revolve around the nucleus in orbits called shells* (AAS, с. 4).

У прикладі (2) ми знову стикаємося з часовою формою, що стирає динамічність предиката – *Present Simple*. Це трапляється через її генералізуюче значення, адже регулярність, повторюваність ситуації, що виражається даною формою, провокує її розгляд як властивість, без вказівки на початок чи кінець даного повторення. Це особлива часова форма, адже вона не робить предикат повністю статичним. Поглянувши на приклад (2), можна побачити, що описується не просто властивість електрона (*electron*), а властивість його руху. Крім того, використання підмета *electrons* у множині та без визначеного артикля також вказує на невизначену кількість, таким чином кінець ситуації не виглядає досяжним.

(3) *The entire force of the static buildup would suddenly transfer through the passenger to the ground* (AAS, с.4).

Наступне речення (3) є ілюстрацією випадку, коли предикат не втрачає своєї динамічності. Це досягається двома засобами. По-перше, використанням прислівника *suddenly*, що надає ситуації моментальності, а тому настільки скорочує її тривалість, що вона повністю входить до безпосередньої сфери дії предикації, включаючи її початок та кінець. По-друге, застосування модального дієслова *would* провокує розміщення ситуації поза межами безпосередньої сфери дії предикації, що значить, що її протікання має початок та кінець.

(4) *What does not happen is an electron that is released from the negative post of a battery races through the electrical system at 186,000 miles per hour toward the positive battery post where it arrives a millisecond later* (AAS, с.8).

Приклад (4) знову ілюструє випадок генералізації (зменшення динамічності) через застосуван-

ня форми *Present*. Проте перекаатегоризація вихідної форми предиката відбувається не лише у цьому сенсі, а й у плані уточнення «манери» руху електрону (*electron*). Зазвичай дієслово *to race* комбінується з агентивним суб'єктом, що характеризується прикладенням сили. Оскільки ми маємо справу з неживим предметом, що не може самостійно прикладати зусилля, даний предикат передбачає деяку імпліцитну інформацію про те, що у описаний механізм володіє якимось джерелом енергії.

(5) *When the static electricity ... trails several inches behind, the airframe* (AAS, с.4).

Крім генералізації події через форму *Present Simple* вищенаведене речення (5) показує механізм утворення нового значення предиката за допомогою явища когнітивної метафори. У даному контексті предикат *to trail* виражає не рух, а розміщення зони з накопленою статичною електрикою (*static electricity*), що базується на метафоричному зіставленні *FORM IS MOTION*, що є характерним для предикатів фіктивного руху, які застосовуються для опису фактично статичних ситуацій динамічно, включаючи адресата у ментально симульовану ситуацію руху у ролі траєктора, де орієнтиром слугують об'єкти або їх комбінації, уздовж яких буде «рухатися» концептуалізатор. Оскільки дієслово профілює відношення, то в структурі його профілю виділяються два компоненти – траєктор (*trajector*), співвідносний з учасником ситуації, на якому мовець фокусує увагу, та орієнтир (*landmark*), вторинний учасник, відносно якого розглядається траєктор [13, с. 217].

Отже, до засобів утворення предиката як концептуальної сутності, характерних для англомовних текстів з авіабудування, відносяться такі: використання аргументів, що не відповідають прототипному значенню дієслова (що провокують конструювання ситуації за допомогою метафори або інших операцій словотвору); застосування у ролі аргументів іменників на позначення кінцевої або некінцевої кількості; приписування обставин місця або часу; побудова речення у певній видочасовій формі. Одне й те саме дієслово як мовний

знак може використовуватись для вираження різного смислу, що підтверджує центральну роль індивіда у конструюванні смислу мовного виразу. Саме когнітивний підхід характеризується таким поглядом на роль концептуалізатора, що робить його найбільш перспективним для вивчення динамічних предикатів. Розгляд предиката як когнітивної сутності не лише відкриває нові можливості трактування цього поняття, а й дозволяє прослідкувати закономірності утворення предикатів у реченні, адже у реальності людина має справу не з одиницями словника, а з їх реалізованими значеннями. До перспектив дослідження відносимо доповнення списку механізмів утворення відмінних від вихідних типів предикатів та розгляд їх функціонування у дискурсі авіабудування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арват Н.Н. Семантическая структура простого предложения в современном русском языке / Н.Н. Арват. – Киев : Вища школа, 1984. – 160 с.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы / Н.Д. Арутюнова – М. : Наука, 1976. – 382 с.
3. Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В.В. Богданов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 204 с.
4. Болдырев Н.Н. Перекатегоризация глагола как способ формирования смысла высказывания / Н.Н. Болдырев // Известия АН. Серия литературы и языка. – 2001. – Т. 60, № 2. – С. 40–55.
5. Болдырев Н.Н. Теоретические аспекты функциональной категоризации глагола / Н.Н. Болдырев // Моделирование процессов функциональной категоризации глагола : кол. монография. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2000. – С. 5–46.
6. Болдырев Н.Н. Когнитивные механизмы морфологической репрезентации в языке [Текст] / Н.Н. Болдырев, Н.А. Беседина // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2007. – Т. 66, № 1. – С. 3–10.
7. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // Когнитивные исследования языка. Вып. III. Типы знаний и проблемы их классификации : сб. науч. тр. ; [ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев]. – М.-Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 61–74.
8. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С.А. Жаботинская // Проблемы загалного, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького ; [під ред. Альтмана Г., Задорожної І., Мацкуляк Ю.]. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357–368.
9. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М. : Наука, 1982. – 367 с.
10. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка. Когнитивные исследования / Е.С. Кубрякова / Ин-т языкознания РАН. – М. : Знак, 2012. – 208 с.
11. Степанов Ю.С. Имена. Предложения. Предикаты / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
12. Сусов И.П. Предикационная структура предложения [Электронный ресурс] / И.П. Сусов // Введение в теоретическое языкознание. – 2006. – Режим доступа : http://homepages.tversu.ru/~ips/5_03.htm (дата звернення: 15.03.2014).
13. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
14. Langacker R.W. Cognitive Grammar. A Basic Introduction / R.W. Langacker. – N. Y. : Oxford University Press, 2008. – 562 p.
15. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar / R.W. Langacker. – Stanford : Stanford University Press, 1999. – Vol. 1: Theoretical Prerequisites. – 516 p.
16. Schlesinger I.M. Cognitive space and linguistic case / I.M. Schlesinger. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 240 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. AAS – Lombardo D. Advanced Aircraft Systems. – New York: McGraw Hill Professional, 1993. – 368 p.